

Oligarhijski sustav u Ukrajini – prepreka izgradnji moderne države

Davor Boban

**"Obojane" revolucije u
postsovjetskim zemljama bile su
na zapadu slavljene kao dokaz
nesumnjive snage demokracije
u suvremenom svijetu. No,
razočaranje je nastupilo vrlo brzo**

"Obojane" revolucije u postsovjetskim zemljama bile su na zapadu slavljene kao dokaz nesumnjive snage demokracije u suvremenom svijetu. Autokratski režimi koji su osiromašivali te zemlje i bogatili njihove elite srušeni su u nekoliko dana ili najviše tjedana i doveli su na vlast nove aktere koji su se zaklinjali u demokraciju. No, razočaranje je nastupilo vrlo brzo. Unatoč lakim i brzim smjenama dotadašnjih vladajućih elita, revolucije su razotkrile izuzetnu otpornost ideje autoritarnosti koja je omogućila da se jedan oblik diktature zamijeni nekim drugim. Kao što su se stare elite zaklinjale u demokraciju i dobrobit naroda, to su isto činile i nove, ali nije bilo odlučujućeg napretka prema demokraciji. U Gruziji i Kirgistanu novi su čelnici uspostavili drugu generaciju nedemokratskih režima koji su bili daleko od pojma liberalne demokracije. U Ukrajini je Narančasta revolucija ipak uspostavila određeni oblik demokracije, ali nije posve pomela sa scene stare nedemokratske elite. Viktor Janukovič, dotadašnji premijer i predsjednički kandidat na izborima 2004. godine, samo godinu i pol nakon poraza na predsjedničkim izborima ponovno je postao premijer. Nove su elite nakon Narančaste revolucije bile nesposobne za bilo kakvu ozbiljnu suradnju, kao i za kreiranje kvalitetnih politika koje bi im dale dodatni legitimitet u nestabilnome demokratskom sustavu. Zbog tog su neuspjeha u potpunosti pometene već na predsjedničkim izborima 2010. godine. Pobjedivši na izborima uz financijsku pomoć poslovnih ljudi (*RFE/RL*, 10. srpnja 2010.), Janukovič je započeo protudemokratizacijski val kojim je uspostavljen sličan sustav kakav je postojao za vrijeme predsjednika Leonida Kučme (1994. – 2004.). Janukovič se obračunavao s

Davor Boban, docent na Odsjeku za komparativnu politiku Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu. Predaje, među ostalim, kolegij *Novi autoritarni režimi: Rusija i post-sovjetski prostor*. E-pošta: dboban@fpzg.hr

oporobom, osobno se bogatio te mijenjao ustav i zakone kako bi učvrstio svoju vlast. Najpoznatiji primjer njegova stila vladavine bio je sudski proces protiv Julije Timošenko u kojemu je ona osuđena na sedam godina zatvora. Taj je slučaj naišao na osude zapada jer je postojala sumnja da je riječ o nepoštenu suđenju koje je bilo motivirano njihovim međusobnim sukobom. No, to je suđenje umnogome imalo i obilježja sukoba među oligarsima jer su oboje pripadali dvama klanovima koji su bitno utjecali na ukrajinsku politiku u posljednjih dvadeset godina.

Djelovanje oligarhijskih klanova u Ukrajini nije samo etički problem koji dovodi u pitanje mogućnost ostvarivanja društvene pravednosti i jednakosti u toj zemlji, nego i ozbiljno političko pitanje koje izravno utječe na sudbinu ukrajinske demokracije. Budući da je riječ o izvanustavnima političkim akterima koji zastupaju uske partikularne interese i zadobivaju veliku ekonomsku i političku moć nezakonitim putem, politički sustav ne može funkcionirati na ustavom predviđen način, nego u

Djelovanje oligarhijskih klanova u Ukrajini nije samo etički problem koji dovodi u pitanje mogućnost ostvarivanja društvene pravednosti i jednakosti u toj zemlji, nego i ozbiljno političko pitanje koje izravno utječe na sudbinu ukrajinske demokracije

skladu s političkom praksom koja izlazi izvan ustavnih okvira. Država postaje slaba, zbog čega je i demokratska tranzicija neuspješna. Akteri koji predstavljaju određene segmente društva ne uspijevaju se zakonito, odnosno putem izbora, probiti u političku arenu, zbog čega nastaje potencijalno nestabilna situacija koja prijete nasiljem i revolucijom kako bi se postigli ciljevi koji se ne mogu postići na legalan način. Nedemokratski sustav stoga se nikad ne može u potpunosti konsolidirati, već eventualno kroz određeno vrijeme može biti stabiliziran. Revolucija u takvim slučajevima izbija kada nezadovoljni akteri koji pretendiraju na pristup vlasti ne mogu očekivati da će to ostvariti putem izbora. To se događa zbog male popularnosti koju uživaju u narodu ili zbog toga što je izborni proces takav da ne jamči slobodne i poštene izbore kojima se kandidati mogu natjecati za javne položaje. Ukrajinski politički sustav imao je u većem dijelu postkomunističkog razdoblja upravo takve izbore kojima je vlast nastojala opstati pod svaku cijenu, ali je i oporba različitim makinacijama nastojala poboljšati svoj izborni uspjeh. Čak i kad su izbori bili u određenoj mjeri poštene, poput predsjedničkih izbora 2010. godine, opet je sprega oligarha i političara omogućila korištenje financijskih resursa i kontrolu medija koji su trebali omogućiti pobjedu. Narančasta revolucija 2004. stoga je samo privremeno uspjela stabilizirati sustav i povesti ga prema demokraciji, ali nije omogućila njegovu konsolidaciju
broj 17 - travanj 2014.

jer su odnosi strukturnih i procesnih čimbenika u Ukrajini bili nepovoljni. Među njima su osobito važni oligarsi okupljeni u klanove te političke stranke koje se nisu uspjele ukorijeniti u društvu i nametnuti se kao najvažnije institucije koje predstavljaju društvene interese u borbi za vlast. Druga ukrajinska revolucija koja je srušila Janukovičev režim još uvijek ne pokazuje naznake da bi se to moglo promijeniti u skorije vrijeme jer je većina tih aktera i dalje aktivna i relevantna. Umjesto da se slomi moć oligarha i klanova te da se nametnu moderne, prodemokratske stranke, oligarsi i dalje opstaju, a tri stranke koje su formirale postjanukovičevsku vladu zasigurno ne bi bile poželjne u nekome zapadnome stranačkom sustavu.

Oligarsi i klanovi

Oligarhe se može definirati kao tajkune koji imaju političku moć, odnosno kao "moćne ekonomske aktere koji su u interakciji s političkim institucijama i s njima uspostavljaju trajni odnos kroz koji održavaju svoje uske interese" (Puglisi 2003: 101). Oligarhijski sustav začeo je 1992. godine (Åslund 2006: 10), a razvio se tijekom vladavine predsjednika Kučme. On je u vrh ukrajinske politike ušao 1992. kao premijer, a predsjednik države postao je 1994. godine. Kučma se nije mogao osloniti na parlament pa se, kako bi učvrstio svoju vlast, služio klijentelizmom i raspodjelom ekonomskih privilegija i resursa odabranim poslovnim ljudima (Puglisi 2003: 100). To je nanijelo nepopravljivu štetu demokratskoj tranziciji jer su nastali alternativni izvori moći na koje su institucije državne vlasti morale računati, ali je naškodilo i ekonomskoj tranziciji jer se privatizacija nije provodila prema zakonskim odredbama i pravilima ekonomske logike, već pomoću grabeža i uz iskorištavanje državne imovine u privatnu korist. Djelovanje oligarha utjecalo je na političke procese jer je poput virusa inficiralo cjelokupni politički sustav od lokalne do najviše državne razine. Oni su se povezali s predsjednikom države tako što im je omogućio participaciju u političkom odlučivanju, a zauzvrat su mu osiguravali izbornu podršku i stvarali bazu potpore u parlamentu. Parlamentarni

Oligarhe se može definirati kao tajkune koji imaju političku moć, odnosno kao "moćne ekonomske aktere koji su u interakciji s političkim institucijama i s njima uspostavljaju trajni odnos kroz koji održavaju svoje uske interese"

izbori bili su obilježeni zakonskim nepravilnostima i nelegalnim oligarhijskim financiranjem dijela kandidata, što je dovelo do toga da Vrhovna rada nakon izbora nije imala stvarnu mogućnost postati protuteža predsjedniku države. Kučmin režim ipak nije imao neograničenu moć jer je unatoč slabosti zakonodav-

nog tijela morao lavirati između mnoštva drugih aktera, a to je uključivalo i klanove u Donjecku i Dnjipropropetovsku.

Klanovi i oligarsi koji su nastali devedesetih godina nisu bili specifični samo za Ukrajinu, s obzirom na to da čitav postsovjetski prostor obiluje raznovrsnim oblicima izvanustavne političke moći. Od "Obitelji" i silovika u Rusiji, preko hordi u Kazahstanu i klanova u Azerbajdžanu, čitav je prostor premrežen elitama koje stječu političku moć bez izborne legitimacije. Ukrajina je u određenoj mjeri poseban slučaj zato što su djelovanje i udru-

Klanovi i oligarsi koji su nastali devedesetih godina nisu bili specifični samo za Ukrajinu, s obzirom na to da čitav postsovjetski prostor obiluje raznovrsnim oblicima izvanustavne političke moći

živanje pojedinih oligarha nalikovali organiziranju američke mafije u njezinim "zlatnim" vremenima: postojalo je nekoliko moćnika u određenoj regiji koji nisu prezali od upotrebe nasilja, podmićivanja i naručivanja ubojstava kako bi opstali na vrhu, a pritom je suradnja s političarima bila nužna kako bi taj opstanak bio što sigurniji. Takav obrazac osobito je bio razvijen devedesetih u Donjecku, u kojemu su se događali atentati, fizički napadi i zastrašivanja koji su trebali omogućiti izgradnju piramidalne strukture moći sastavljenu od najvažnijih ekonomskih moćnika (Zon 2007). Njihova se moć temeljila na staroj sovjetskoj industriji ugljena i čelika koja, začudo, nije propala nakon sloma komunizma. U privatizaciji teške industrije u istočnim dijelovima Ukrajine novi tajkuni ponašali su se poput predatora koji su bili spremni na okrutne obračune kako bi ugrabili svoj dio plijena. Drugi oligarsi bogatili su se preko trgovine plinom, poput Julije Timošenko, zatim naftom, izvozom poljoprivrednih i kemijskih proizvoda, korištenjem državnih subvencija i sl. (Åslund 2006: 10). Trgovina plinom odvijala se na način da bi u pojedinoj regiji država dala nekim poduzetnicima monopol na trgovinu tim energentom, a taj se monopol mijenjao svake godine ovisno o tome u kakvim su odnosima oni bili s predsjednikom države (Åslund 2006: 11).

Kučma je, pritom, vodio spretnu igru među klanovima imenujući za premijera najprije pripadnika jednoga klana (Lazarenka), a potom pripadnika drugoga klana (Janukoviča) (Matsuzato 2005: 48). To mu je omogućilo da nad njima uspostavi kontrolu jer je u ukrajinskom sustavu vlasti u razdobljima 1996. – 2006. i 2010. – 2014. predsjednik bio pravi šef izvršne vlasti koji je mogao po svojoj volji smijeniti premijera i vladu. Kučma je tim laviranjem uspješno "djelovao kao neutralni arbitar među trima suparničkim oligarhijskim klanovima koji su se međusobno mrzili jednako kao što su mrzili i oporbu" (Kuzio 2005: 180). Ulozi u igri bili su visoki i kretali su se od bliske suradnje do žestokog neprijateljstva. Na čelu Dnjipropropetovskog klana, kojemu je pripadao i Kučma, bio je Pavlo Lazarenko,

ukrajinski premijer od 1996. do 1997. godine (Kubicek 1999: 75). Lazarenko i Kučma brzo su se sukobili te je Lazarenko osnovao stranku Hromada i svoju oblast 1998. pretvorio u središte aktivnosti protiv Kučme (Way 2005: 196). U tom kratkom razdoblju premijer Lazarenko postao je jak suparnik predsjedniku države, što je Kučmi bila pouka za buduća imenovanja. Lazarenko je 1999. pobjegao u inozemstvo jer je protiv njega bila pokrenuta kaznena istraga zbog gospodarskog kriminala (Åslund 2006: 12), a bio je sumnjiv i inozemnim vlastima pa je kazneni postupak pokrenut i u SAD-u. Takvo okretanje bivših saveznika jednih protiv drugih nije nešto neuobičajeno u politici, ali je za poznavatelje ukrajinske politike iznenađujuća činjenica da je i Julija Timošenko bila "proizvod" toga klana (Way 2005: 196). Ona je pripadala Hromadi sve dok 1999. nije osnovala stranku Domovina. Premda je potekla iz istočnoga, rusofonog dijela zemlje, vodila je prozapadnu politiku koja nije bila karakteristična za taj dio Ukrajine i brzo se probila u sam vrh poslovnih i političkih elita. U vladu je ušla 1999. kada ju je novi premijer Juščenko imenovao potpredsjednicom, ali je iz nje ubrzo i izašla. Osim sukoba postojala je i suradnja među oligarsima i klanovima, a jedan od najboljih primjera bio je politički uspon Viktora Janukoviča, koji je 1997. postao guverner Donjecke oblasti. Budući da je bio u dobrim odnosima s predsjednikom Kučmom i s drugim članovima svoga Donjeckog klana, pet godina kasnije postao je ukrajinski premijer. Na tu je poziciju imenovan jer je pridonio pobjedi Kučminih snaga na parlamentarnim izborima 2002. godine (Matsuzato 2005: 55).

Oligarsi se nisu uvijek oslanjali samo na predsjednika države, već i na druge aktere. Tako je oligarh Viktor Medvedčuk 1999. predložio Viktora Juščenka za premijera. To je učinio jer je u njemu vidio sposobnog ekonomista koji će poboljšati kreditni rejting Ukrajine i spasiti oligarhe od financijskog sloma zemlje kakav je zadesio Rusiju godinu dana ranije (Åslund 2006: 13). Juščenkova je vlada u tome uspjela, ali je usput promijenila strukturu nacionalnoga gospodarstva te se oligarsi više nisu mogli bogatiti preko rentijerskog sustava koji je siromašio

Da bi svoju izvanustavnu moć približili formalnom funkcioniranju političkog sustava, klanovi su osnovali političke stranke i natjecali se na izborima kako bi zauzeli visoke državne položaje

zemlju, već je perjanica nacionalne ekonomije postala proizvodnja čelika i ugljena (Åslund 2006: 14). Tu suradnju s nacionalnim demokratima u razdoblju 1999. – 2001. zamijenio je nakon izbora 2002. novoformirani politički centar "kojim su dominirala tri najveća klana koja su kontrolirala 150 od 230 zastupnika u predsjedničkoj parlamentarnoj većini" (Kuzio 2005: 172). Da bi svoju izvanustavnu moć približili formalnom funkcioniranju političkog sustava, klanovi su osnovali političke

stranke i natjecali se na izborima kako bi zauzeli visoke državne položaje. Osim Donjeckog klana koji je osnovao Stranku regija, i drugi su klanovi imali svoje stranke pa je tako Kijevski klan osnovao Socijaldemokratsku stranku Ukrajine (ujedinjenu), a Dnjiproperetrovski klan stranku Radnička Ukrajina (Kuzio 2005: 170). S liste Stranke regija u Vrhovnu radu ušli su oligarsi poput Rinata Ahmetova i Andrija Kljujeva, a s liste Domovina Julija Timošenko. Još ranije su se oligarsi koristili čak i Zelenom strankom kako bi ušli u Vrhovnu radu na izborima 1998. godine.

Suradnja Kučme s dijelom oligarha trebala se nastaviti i nakon završetka njegova drugog mandata. Njegovo savezništvo s Janukovičem trebalo je biti potvrđeno na predsjedničkim izborima 2004. godine, na kojima je Janukovič trebao postati njegovim nasljednikom. Zbog pokušaja izborne prijave nakon drugog kruga glasovanja izmila je Narančasta revolucija, što je dovelo i do njihova međusobnog sukoba jer je Kučma pristao na održavanje trećega kruga izbora, dok istovremeno Janukovič nije priznavao izbornu pobjedu (Kuzio 2011a: 229). Štoviše, Kučma je u razgovoru s Putinom nakon drugog kruga izbora za Janukoviča rekao: "Kako da mu predam vlast, Vladimire Vladimiroviču? On je donjecki kriminalac!" (Kuzio 2011a: 229, preuzeto iz Guzhba i dr. 2005, Wilson 2005). Kučma je sišao s vlasti, a Janukovič je privremeno bio uklonjen iz političkog vrha. Premda je dolazak nove elite na vlast onemogućio konsolidaciju oligarhijskog režima u Ukrajini (Kuzio 2005: 171), nove vlasti uspostavljene Narančastom revolucijom nisu uspjele riješiti status oligarha. Budući da je do rujna 2005. puklo savezništvo između Juščenka i Timošenko, zbog čega je ona smijenjena s premijerskog položaja, Donjecki klan i oligarsi uspjeli su sačuvati svoje bogatstvo i moć. Ne samo da su i dalje ostali bogati nego se nekima od njih bogatstvo dodatno povećalo, primjerice Rinatu Ahmetovu. Njihov kandidat Janukovič vrlo se brzo oporavio od šoka i 2006. po drugi put postao je premijer, a 2010. napokon i predsjednik države. Snaga Donjeckog klana potvrđena je nakon izglasavanja nepovjerenja vladi Julije Timošenko u ožujku 2010.

Osim Janukovičeva stila vladavine i teškoga ekonomskog stanja u zemlji, zasigurno najvažniji događaj koji je označio ulazak u posljednju fazu predrevolucionarnog naboja bili su parlamentarni izbori u studenom 2012. godine

godine. Tada je Janukovič za novog premijera imenovao Mikolu Azarova, u čijoj je vladi osam od 29 ministara bilo rođeno u Donjecku ili u njegovoj regiji, a 16 članova vlade bili su dio nekađanje Kučmine svite (Kuzio 2011a: 221).

Gotovo netaknuta moć oligarha opstala je u istočnim i južnim dijelovima zemlje nakon Narančaste revolucije i zbog toga što stranke Viktora Juščenka i Julije Timošenko tamo nisu broj 17 - travanj 2014.

imale značajnijeg utjecaja. Na tom području i dalje je vladala Stranka regija, koja je bila jedina uspješna klanovska stranka i općenito jedna od izborna najuspješnijih ukrajinskih stranaka od uspostave višestranačja. Osnovana je 2001. u Donjecku i na parlamentarnim izborima sljedeće godine bila je dio koalicije koja je osvojila nešto više od petine mandata u parlamentu. Na čelu joj je bio Viktor Janukovič kojemu je nakon pobjede na predsjedničkim izborima 2010. poslužila kao baza preko koje je uspostavio kontrolu nad parlamentom. U posljednja tri ciklusa parlamentarnih izbora Stranka regija osvajala je oko 40 % mandata u parlamentu i bila je vladajuća stranka od sredine 2006. do veljače 2014. godine, s iznimkom dvije i pol godine vlade Julije Timošenko. Na posljednjima parlamentarnim izborima stranka je optužena za izborne nepravilnosti koje su joj omogućile pobjedu, no ta je pobjeda ionako imala za cilj stvaranje baze koja će omogućiti Janukoviču da uspostavi trajniju dominaciju u ukrajinskome političkom sustavu (Kuzio 2011b). Budući da nikada nije osvojila apsolutnu mandatnu većinu, Stranka regija morala je sklapati koalicijske saveze, i to najčešće s Komunističkom partijom Ukrajine, nedovoljno reformiranom nasljednicom sovjetske Komunističke partije Ukrajine, kojoj očito nije smetalo da koalira s glavnom strankom ukrajinskih kapitalista (Kuzio 2011b: 223). Štoviše, znatan dio biračkog tijela Stranke regija tijekom devedesetih glasovao je za KPU, vjerojatno jer su komunisti svoju biračku bazu također imali u istočnim dijelovima zemlje. Takva volatilitnost birača jasno ukazuje na nekonsolidiranost stranačkog sustava kojoj je jedan od temeljnih uzroka niska stranačka i ideološka identifikacija birača.

Druga revolucija i prilika za novu demokratizaciju

Staro pravilo kaže kako je mala udaljenost između vrhunca moći i političkog pada. Ukrajinski političari iskusili su to u nekoliko navrata, o čemu svjedoče i nedavni događaji. Riječ je o drugoj ukrajinskoj revoluciji koja je izmila u studenom 2013. godine. Punjenje eksplozivne kaldere koja ju je tri mjeseca hranila počelo je mjesecima i godinama ranije. Osim Janukovičeva stila vladavine i teškoga ekonomskog stanja u zemlji, zasigurno najvažniji događaj koji je označio ulazak u posljednju fazu predrevolucionarnog naboja bili su parlamentarni izbori u studenom 2012. godine. Međunarodni promatrači i dio domaćih aktera optužili su Janukovičev režim za izborne nepravilnosti zbog kojih je Stranka regija ponovno uspjela osvojiti parlamentarnu većinu i formirati vladu. Domovina, Ukrajinska alijansa za demokratske reforme Vitalija Klička (UDAR) i Sveukrajinski savez Sloboda postali su najveće oporbene stranke koje su ubrzo počele zajednički djelovati protiv režima. U mjesecima nakon izbora one su opstruirale rad parlamenta tako što su zauzimale govornicu ili mjesto predsjednika Vrhovne rade. Potom bi se vladina većina sastala u drugoj zgradi i zasjedala bez oporbe, a u proljeće 2013. izbili su i javni prosvjedi protiv Janukovičeva režima. Međutim, režim je bio dovoljno čvrst da može nesmetano funkcionirati te se u ljeto i jesen vlada i parlament pripremali za potpisivanje ugovora s Europskom unijom. Stav vlasti bio je da Ukrajina treba pristupiti Europskoj uniji te su s tim ciljem doneseni potrebni zakoni i akti. Činilo

se da će Janukovič potpisati ugovor na samitu u Vilnius, ali se u posljednji tren od toga odustalo. Kao razlog odustajanja bilo je navedeno rusko protivljenje, navodno zbog straha da bi ekonomski interesi Rusije mogli biti ugroženi. Ukrajinske vlasti tada su izjavile da će se sporazum potpisati tek kad potencijalni gubitak u ekonomskim odnosima s Rusijom bude nadoknađen stvarnom dobiti zbog suradnje s EU-om. Bio je to okidač masovnih prosvjeda protiv režima koji su okupili oporbene snage na Trgu neovisnosti u Kijevu. Sve do siječnja ove godine prosvjedi su bili relativno mirni, ali ih je donošenje restriktivnog zakona o prosvjedima dodatno radikaliziralo. Janukovič je pokušao primiriti situaciju ponudom da oporba sastavi vladu, ali to su njezini čelnici odbili, svjesni da bi time došli pod njegovu kontrolu. Situacija se u narednim tjednima progresivno pogoršavala te su počele padati i prve žrtve. U takvim okolnostima parlament je odbio prihvatiti izmjenu ustava kojom bi se moć predsjednika smanjila, čime bi se vratila u ustavni okvir koji je bio na snazi od 2006. do 2010. godine. Na koncu je Janukovič smijenjen te je oporba formirala novu vladu.

Nove vlasti pokazale su se nespemne ili nesposobne da hitno djeluju i pridobiju podršku rusofonih dijelova zemlje. Umjesto brze reakcije koja bi spriječila suparničke snage da antagoniziraju stanovništvo u tim dijelovima Ukrajine, nove su vlasti povukle određene poteze koji su izazvali upravo takvu reakciju, poput pokušaja ukidanja zakona o upotrebi ruskog jezika. Oligarsi su i ovaj put preuzeli važne uloge, pa su tako Sergej Taruta i Ihor Kolomojski imenovani za guverner Donjecke i Dnjiproperovske oblasti, dok se Rinat Ahmetov pokazao i dalje iznimno utjecajnim akterom s kojim se sastao i Vitalij Kličko. Ahmetov se javno izjasnio da podupire teritorijalni integritet zemlje te je pozivao građane Donjecka da ostanu mirni i ne podliježu emocijama. Ipak, nestabilna politička situacija u zemlji mogla bi srušiti postojeće strukture moći, pogotovo ako se počnu ispunjavati uvjeti koje EU postavlja pred svaku zemlju kandidatkinju. Vladavina prava jedan je od tih uvjeta koji može posebno teško pogoditi oligarhe. Imajući u vidu njihovu mračnu prošlost, barem bi neki mogli biti osuđeni za različita kaznena djela koja su počinili tijekom svoga političkog i ekonomskog uspona, čime bi im politička moć bila uništena ili barem oslabljena.

Tko će preuzeti teret i odgovornost za novu demokratizaciju zemlje? Stranke u Ukrajini problematične su organizacije koje ne pružaju nadu da će ovo biti posljednji pokušaj demokratizacije. Jedan od razloga leži u tome što su duboko prožete klanovskom politikom. Od nositelja druge revolucije samo Domovina ima iskustvo vladanja, dok su UDAR i Sloboda sve donedavno bile posve marginalne. UDAR je nastao prije četiri godine promjenom naziva dotadašnje stranke Nova zemlja. Kao i neke druge ukrajinske stranke u protekla dva desetljeća, UDAR je vjerojatno imao više uspjeha zbog svoga slavnog članka nego zbog ostalih članova stranke ili zbog svoga programa. Kličko se politikom počeo baviti sredinom prošloga desetljeća. Na izborima 2006. nije uspio ući u Vrhovnu radu, ali je postao članom Gradskog vijeća u Kijevu. Četiri godine poslije preuzeo je vodstvo stranke, a na parlamentarnim izborima 2012. osvojio je parlamentarni mandat. Na tim je izborima UDAR postao treća najjača stranka koja je formirala oporbenu trojku s Domovinom

i Slobodom. Premda politički neiskusna, Kličko je nakon parlamentarnih izbora postao jedan od najprominentnijih političkih aktera u zemlji koji je tijekom revolucije pregovarao s Janukovičem te je prvotno objavio svoju kandidaturu za novog predsjednika. U međuvremenu se povukao iz predsjedničke utrke, s

Problematično je što je ukrajinski Willy Wonka, kako su toga ukrajinskog proizvođača čokolade prozvali američki novinari, ipak samo još jedan od oligarha koji je i ranije bio politički aktivan u različitim taborima

obzirom na to da je potpisao sporazum s Petrom Porošenkom o podupiranju njegove kandidature za predsjednika. Potez je bio pragmatičan jer bi Porošenko mogao postati zajednički kandidat oporbe, ali samo pod uvjetom da na to pristanu Timošenko i njezina stranka Domovina. Problematično je što je ukrajinski Willy Wonka, kako su toga ukrajinskog proizvođača čokolade prozvali američki novinari, ipak samo još jedan od oligarha koji je i ranije bio politički aktivan u različitim taborima. Takvo povezivanje novih vlasti s oligarsima ne ulijeva nadu u svjetliju budućnost: razgovori s Ahmetovom, imenovanje oligarha za guverner važnih oblasti i podupiranje jednoga od njih za predsjednika države ukazuju na mogućnost da će se režim promijeniti, ali da će oligarhijski sustav preživjeti. Pojedini oligarsi odlaze sa svojih političkih funkcija, ali na njihovo mjesto dolaze drugi. S obzirom na to da se UDAR predstavlja kao tipična liberalna, proeuropska i socijalna stranka, bit će zanimljivo vidjeti kako će svoje programske smjernice pomiriti s djelovanjem oligarha u novome režimu.

Sloboda izaziva više sumnje od UDAR-a jer se radi o krajnje desnoj i nacionalističkoj stranci. Takve stranke i blokovi sve do izbora 2012. nisu uspijevali prijeći zakonski izborni prag, ali su osvajali mandate u većinskom segmentu izbornog sustava (Shekhovtsov 2011: 205–206). Sloboda je bila prva nacionalistička stranka koja je na izborima 2012. osvojila 10,45 % glasova u razmjernom segmentu izbornog sustava, čime je postala četvrta stranka po snazi u Vrhovnoj radi. Nastala je 1991. u Lavovu sa zloslutnim imenom Socijal-nacionalna stranka Ukrajine, ali je 2004. promijenila naziv u Sloboda (Shekhovtsov 2011: 213–215). Unatoč promjeni naziva stranka je zadržala kontroverzan program, dok su se njezini čelnici povezivali s antisemitizmom, šovinizmom i otvorenim veličanjem Stepana Bandere i ukrajinskih snaga koje su u Drugome svjetskom ratu bile pod njemačkom kontrolom i borile se protiv Crvene armije. Glavni argumenti Rusije i proruskim vlasti na Krimu, kojima su pokušavali opravdati referendum o neovisnosti, bili su nelegalnost novog režima u Kijevu i optužba da se među njima nalaze fašisti. Mnoga obilježja stranke Sloboda i izjave njezinih čelnika

zaista pridonose tim optužbama bez obzira na to koliko je ta stranka slaba u odnosu na ostale relevantne čimbenike u Ukrajini. U kombinaciji s djelovanjem Desnog sektora, ekstremno desne militantne organizacije, Sloboda je dolijevala ulje na vatru ruskim optužbama. Nakon formiranja nove vlade u veljači Sloboda je dobila samo dva, ali značajna mjesta: potpredsjednik vlade postao je Oleksandr Sič, a ministar obrane Ihor Tenjuh, koji je krajem ožujka podnio ostavku. Sič je poznat po svojoj izjavi da "žene trebaju voditi takav stil života da izbjegnju rizik od silovanja, uključujući uzdržavanje od konzumacije alkohola i sudjelovanja u kontroverznom društvu" (Salem 2014).

Zaključak

Sve postsovjetske države, s izuzetkom tri baltičke, ostale su autokracije. Njihov ostanak u svjetskoj autokratskoj sferi obilježio je njihova društva i političke sustave koji su po mnogim svojim značajkama ostali premoderni. Poput njihovih ustava iz prethodnoga sovjetskog razdoblja, ni novi ustavi nisu u potpunosti provedeni u djelo jer su stvarni odnosi snaga i zlouporaba vlasti postali važniji za funkcioniranje njihovih političkih sustava od slova ustava. Sličan teret nosi i Ukrajina još od stjecanja neovisnosti 1991. godine. Umjesto da političke stranke budu dominantni i jedini akteri na izborima, u prvo su vrijeme to bile manje ili više organizirane, ali prilično neinstitucionalizirane skupine čija se moć temeljila na bogatstvu. Najprije su se okupljale u klanove i međusobno se sukobljavale, ali su se s vremenom počele organizirati u političke stranke stječući time obilježja modernosti. S obzirom na to da takve stranke nisu imale cilj predstavljati različite društvene, nego oligarhijske interese, nastala je još jedna fasada koja je trebala prikriti stvarnu pozadinu njihova djelovanja. Svi ukrajinski predsjednici i premijeri od 1994. do 2014. bili su na neki način povezani s oligarsima i klanovima i time su onemogućavali pravu predstavljenost različitih segmenata društva u tijelima državne vlasti. Zbog toga je ukrajinsko gospodarstvo dolazilo pod sve veću oligarhijsku kontrolu, čime je sve više slabila njegova snaga. U razdobljima kada su zabilježene stope gospodarskog rasta, proporcionalno se povećavalo i osobno bogatstvo pojedinih oligarha.

Druga ukrajinska revolucija i novi režim zasad ne otkrivaju da će stranke postati najvažniji kolektivni akteri koji će se na izborima boriti za vlast i zauzimati javne položaje. Moć i bogatstvo oligarha i dalje su veliki i na njih se još uvijek računa. Nove vlasti zauzete su očuvanjem državnog integriteta i suverenosti te nisu u mogućnosti započeti duboke političke, društvene i privredne reforme koje bi oligarhe pomele s političke scene, kao što je to uspjelo Putinu na početku njegove vladavine. Zbog njih Ukrajina i danas više sliči Jeljcinovoj Rusiji iz druge polovice devedesetih nego suvremenu Putinovu režimu. Današnja Rusija, premda je nedemokratski režim, ima moderniji politički sustav od Ukrajine jer je moć njezinih oligarha slomljena još 2000. i 2001. godine. Država je puno samostalnija u odnosu na

ostale izvore moći u društvu te je jača od preostalih tajkuna koji su prestali biti oligarsi. Ukrajina i nakon Janukovičeva pada nije posve oslobođena utjecaja oligarha jer je neke imenovao na političke položaje i novi, postjanukovičevski režim. Ne uspiju li nove elite ojačati državu u odnosu prema njima, ona će ostati slaba i neće moći očuvati svoje jedinstvo bez vanjske pomoći. Nove se vlasti moraju pokazati sposobnima kreirati i provesti ekonomske i socijalne politike kojima će pridobiti podršku većine stanovništva u svim dijelovima zemlje. Time će steći prijeko potrebnu legitimnost da bi provele nepopularne reforme, ali i da bi postale dovoljno snažne da se obračunaju s moćnicima koji dovode u pitanje monopol vlasti.

Literatura

- Åslund, A. (2006). The Ancien Régime: Kuchma and the Oligarchs. U: Åslund, A. i McFaul, M. (ur.). *Revolution in Orange: The Origins of Ukraine's Democratic Breakthrough*, Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, str. 9-28.
- Kubicek, P. (1999). Ukrainian Interest Groups, Coporatism, and Economic Reform. U: Kuzio, T. Kravchuk, R.S. i D'Anieri, P. (ur.). *State and Institution Building in Ukraine*, Houndmill: Macmillan, str. 57-81.
- Kuzio, T. (2005). Regime type and politics in Ukraine under Kuchma. *Communist and Post-Communist Studies*. 38 (2): 167-190.
- Kuzio, T. (2011a). Soviet conspiracy theories and political culture in Ukraine: Understanding Viktor Yanukovich and the Party of Regions. *Communist and Post-Communist Studies*. 44 (3): 221-232.
- Kuzio, T. (2011b). Can Ukraine Hold Free Elections Next Year? *Eurasia Daily Monitor*. 8 (191).
- Matsuzato, K. (2005). Semipresidentialism in Ukraine: Institutional Centrism in Rampant Clan Politics. *Demokratizatsiya*. 13 (1): 45-58.
- Puglisi, R. (2003). The Rise of the Ukrainian Oligarchs. *Democratization*. 10 (3): 99-123.
- Salem, H. (2014). Who exactly is governing Ukraine? *Guardian*, 4. ožujka 2014.
- Shekhovtsov, A. (2011). The Creeping Resurgence of the Ukrainian Radical Right? The Case of the Freedom Party. *Europe-Asia Studies*. 63 (2): 203-228.
- Way, L. A. (2005). Rapacious individualism and political competition in Ukraine, 1992-2004. *Communist and Post-Communist Studies*. 38 (2): 191-205.
- Yanukovich Fails In Move To Strengthen Powers*, RFE/RL, 10. srpnja 2010, http://www.rferl.org/content/Yanukovich_Fails_In_Move_To_Strengthen_Powers/2096266.html (pristupljeno 28. ožujka 2014.)
- Van Zon, H. (2007). The rise of conglomerates in Ukraine: the Donetsk case. U: Fernández J., Alex E. i Hogenboom, B. (ur.). *Big Business and Economic Development*, London i New York: Routledge, Taylor&Francis Group, str. 378-397. ■